

Tematski možda najzanimljivija Dimitrijevićeva pisma potječu iz vremena njegova boravka u Njemačkoj, gdje je otišao kao Humboldtov stipendist, a donesena su u poglavlju *Stojanova pisma iz Njemačke od studenog 1962. do srpnja 1963.* (181-236). Osim što daje zanimljiva opažanja o Njemačkoj i njezinom društvenom, kulturnom, političkom i socijalnom životu, Dimitrijević daje usporedbe tog kapitalističkog društva sa socijalističkim ustrojem koji je tada vladao u Jugoslaviji. Tako primjerice daje "Putne bilješke jednog socijalističkog turista" (212-223) u kojem na njemu svojstven, humorističan i pomalo ironičan način opisuje razlike između kapitalizma i socijalizma. U pismima progovara i o preokupacijama s kojima se susreo kao Humboldtov stipendist.

Završno poglavlje u knjizi je *Pisma iz Vinkovaca u Zagreb 1963. i 1964. godine* (237-251). U njima prevladava obiteljska tematika te Dimitrijević uglavnom piše o kćerki Bojani. Iz pisama je vidljivo da je došlo do promjene u odnosima među supružnicima, koji su na kraju rezultirali rastavom braka.

Knjiga *Autoportret jednog intelektualca u doba socijalizma: svijet arheologa Stojana Dimitrijevića kroz pisma ženi od 1955. do 1964. godine* zasigurno će privući široku čitalačku publiku, od arheologa do povjesničara, zbog toga što donosi vrijednu građu ne samo o arheološkoj struci, nego sadrži i mnoštvo podataka o društvenoj povijesti, kao i intelektualnoj kremi i vremenu u kojem su pisma nastala. Također, kroz njih možemo upoznati Stojana Dimitrijevića ne samo kao arheologa, već kao i svestrana čovjeka čije su strasti bile filmovi, umjetničko fotografiranje, numizmatika te brojni drugi hobiji. Po riječima Mire Kolar, njegov život je "bio poput plamena koji je stalno gorio, tjerajući ga da se stalno kreće, prikuplja, sređuje uređuje, zaključuje i u konačnici razmišlja te osmišljava kronologiju neolita i eneolita Slavonije i Srijema u kontekstu europskih prethistorijskih kultura" (IX). Svakako treba odati priznanje Miri Kolar što se odlučila za objavljivanje ovog vrijednog izvora, jer je na taj način izložila javnosti svoju intimu te nam omogućila da zavirimo u život i svijet intelektualca koji je bio prožet velikom strasti za arheologijom, bogatim društvenim životom te neimaštinom koja ga je povremeno pratila kroz život.

Ana Jura

Attila Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301 [Svjetovna arhontologija Ugarske 1000.-1301.]*, História – MTA Történettudományi intézete, Budapest 2011., 382 str.

Objavljivanjem knjige *Magyarország világi archontológiája 1000-1301* mađarskog povjesničara Attila Zsoldosa povijesne znanosti koje se bave proučavanjem srednjovjekovne povijesti ugarsko-hrvatskog kraljevstva dobile su na uporabu još jedan vrijedan priručnik. Radi se o priručniku iz arhontologije, specifične discipline pomoćnih povijesnih znanosti, usko povezane s kronologijom, a koja se bavi utvrđivanjem redoslijeda i kronologije obnašanja državnih dužnosti i nosilaca vlasti. Iako na prvi pogled usredotočena na prikupljanje i analizu prilično efemernih detalja, točno izrađena arhontologija zapravo je nužan preduvjet da bi se moglo pristupiti brojnim drugim istraživanjima. Arhontološki podaci mogu biti od neprocjenjive važnosti prilikom utvrđivanja autentičnosti ili preciznijeg datiranja oštećenih ili fragmentarno sačuvanih srednjovjekovnih isprava te samim time utječu i na sva druga povijesna istraživanja utemeljena na njihovom proučavanju. Osim toga, takva su nam istraživanja posebice

potrebna u proučavanjima političke povijesti i povijesti institucija, od utvrđivanja relativno jednostavnih problema političke događajnice i funkcioniranja upravnog sistema do složenijih proučavanja društvene povijesti, posebice povijesti elita koje su u toj vlasti izravno participirale. U svakom slučaju, bez točnog utvrđivanja temeljnih kronoloških odrednica nemoguće je zapravo točno sagledati ta složenija pitanja, a bez spoznaje tko su bili ljudi koji su obnašali položaje u sustavu vlasti i njihovih međusobnih odnosa, zapravo je nemoguće shvatiti kako se sustav vlasti u praksi uopće odvijao. Zgodno je napomenuti da je Attila Zsoldos kao moto tog svog djela izabrao upravo citat hrvatskog književnika Nedjeljka Fabrija kako se povijest ne spušta s neba, nego je stvaraju ljudi.

U mađarskoj historiografiji arhontološka istraživanja već imaju dugu povijest, a jači znanstveni karakter dobijaju radovima Móra Wertnera krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Zsoldoseva knjiga nastala je zapravo, kako to i autor ističe u svom predgovoru (9-11), kao dio šireg projekta koji se odvija na Institutu za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, a kojem je cilj u tri dijela objaviti svjetovnu arhontologiju Ugarske od samog osnutka kraljevstva 1000. do Mohača 1526. godine. Kao prvi dio već je 1996. objavljeno djelo *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* Pála Engela, u kojem su obrađeni nosioci vlasti u razdoblju vladavine dinastije Anžuvina i njihovih sljednika od Žigmunda Luksemburškog do Ladislava V. Postuma. Zsoldosov dio, kako je već rečeno, prethodi tom dijelu, a u tijeku je i rad na završnom dijelu, koji priređuje Enikő Csukovics, također znanstvenica na istom Institutu. Obje dosad završene knjige objavljene su i u istoj izdavačkoj cjelini, biblioteci *Povijest (História könyvtár)* navedenog instituta, u nizu *Kronológiák, Adattárak* [Kronologije, Zbirke podataka], kao njegov peti, odnosno 11. svezak.

Izdavanje ove knjige od izuzetne je važnosti ne samo za mađarsku nego i za hrvatsku medievistiku, zbog toga što donosi podatke i o nosiocima vlasti na hrvatskom području. Ipak, pri tome je autor, u skladu sa shvaćanjima mađarske historiografije, u potpunosti u svoje istraživanje uključio samo područje srednjovjekovne Slavonije i savsko-dravskog međurječja, dok se na područje srednjovjekovne Kraljevine Dalmacije i Hrvatske odnose samo podaci o banovima i kaštelanima kraljevskih utvrda, dok su drugi dužnosnici ostavljeni izvan istraživanja. Također, treba napomenuti da slavonski hercezi, koji bi posebice bili zanimljivi hrvatskoj historiografiji, nisu uključeni kao jedna od proučavanih skupina, jer su njihovi nosioci uglavnom bili članovi kraljevske kuće te su podaci o njima samo sporadično donošeni u bilješkama prilikom obrade drugih položaja poput položaja slavenskog bana ili prilikom obrade dužnosnika njihovog dvora.

Knjiga je podijeljena na šest većih cjelina, u kojima se obrađuju različite kategorije državnih dužnosnika u skladu s onodobnom društvenom hijerarhijom. Tako su prve tri cjeline posvećene nosiocima državnih položaja i službi na razini kraljevstva, od baruna odnosno nosilaca najviših svjetovnih državnih dužnosti (13-76), preko prelata odnosno članova ugarskog i slavenskog episkopata (77-103) do službenika zaposlenih u različitim središnjim kancelarijama (kraljevoj, kraljičinoj i onima drugih članova kraljevske kuće, 105-121), a u tu bi se grupu moglo pridodati i različite nosioce nižih dvorskih položaja, koje je autor obradio u petoj cjelini djela (251-255). Nasuprot tome, četvrta i šesta cjelina odnose se na nosioce državnih vlasti "na terenu" – župane i kašteline (123-249 odnosno 257-267). U dodatku se donose podaci o županijama za koje imamo podatke da postoje u to doba, ali ne znamo njihove župane poimenično (271-273), arhontologija župana Gacke (274), te kritičke bilješke o nekim problematičnim ispravama važnim za utvrđivanje arhontoloških podataka (275-277).

Svaka cjelina dijeli se na niz sekcija, od kojih svaka započinje kratkim opisom navedene službe i njezinog razvoja te upućuje na relevantnu literaturu, a potom se kronološki redaju nosioci navedene dužnosti. Uz svakog od njih donosi se prvi i posljednji spomen kada je bio na dužnosti, pri čemu se naglašava i način na koji je podatak došao do nas (potječe li iz kraljevske isprave, isprave koju je izdao navedeni dužnosnik ili se spominje samo u nekoj drugoj ispravi). Budući da se radi o najstarijem razdoblju ugarske povijesti, kada je način izdavanja bio još vrlo neujednačen, što često omogućava različita tumačenja, te razdoblju u kojem su upravni sustav i njegova struktura još bili u stupnju razvoja te postoji i velika varijabilnost titula pridavanih različitim dužnosnicima, većina navoda popraćena je detaljnim eksplanatornim bilješkama. Službe su poredane po određenom hijerarhijskom redoslijedu, počevši od najuglednije. Cjelina posvećena barunima tako započinje palatinom, a završava s meštrima tavernika dvorova mlađih članova kraljevske kuće. U slučaju prelata uključeni je samo episkopat ugarske crkvene provincije od ostrogonskog i kaločkog nadbiskupa do njihovih sufragana (među kojima su i bosanski, srijemski i zagrebački biskupi), a episkopat dalmatinsko-hrvatske crkvene provincije (splitski i zadarski nadbiskupi i njihovi sufragani) nije uključen.

Knjiga sadrži izuzetno vrijedno i detaljno kazalo, u kojemu su u obliku enciklopedijskih odrednica imenima osoba spomenutim na raznim dužnostima dodana razrješenja njihove obiteljske pripadnosti te, ako je potrebno, kritičke primjedbe vezane uz isprave u kojima se spominju ili različita mišljenja u historiografiji (281-358), a opremljena je i bogatim popisom izvora i literature u sekciji o razrješenju bibliografskih kratica (359-382).

Kako je već iz ovog kratkog prikaza očito, radi se o izuzetno vrijednoj knjizi koja je rezultat minucioznog dugogodišnjeg istraživanja. Njezini rezultati u velikoj mjeri obogaćuju mađarsku, ali i hrvatsku historiografiju, iako je, nažalost, dotok vrijednih rezultata mađarske historiografije u nju uvelike otežan jezičnom barijerom, te omogućuje jasan uvid u funkcioniranje vlasti na čitavom području kraljevstva u razdoblju Arpadovića. Naravno, za hrvatsku su historiografiju zanimljivije neke funkcije (poput onih slavonskog, hrvatskog i bosanskog bana, župana kraljevskih županija i distrikata tvrdih gradova u Slavoniji i savsko-dravskom međuriječju, kaštelana tvrdih gradova na čitavom području Hrvatske i Bosne i Hercegovine i slično), a manje zanimljive neke druge, a u nekim su slučajevima moguće i različite interpretacije. Ipak, autoru se na ovom djelu može samo od srca čestitati, a treba se nadati da će nas uskoro obradovati i neka druga slična istraživanja kako mađarske, tako i hrvatske historiografije.

Damir Karbić

Rijetkosti u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: Katalog inkunabula i knjiga 16. stoljeća. Raritates typographicae quae in Bibliotheca Academiae scientiarum et artium Croaticae asservantur: Catalogus incunabulorum et librorum saeculo XVI typis impressorum, sv. 10, ur. Anica Nazor, sastavila i bilješkama popratila Tamara Runjak, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2011., 645 str.

Objavlivanjem impresivnog kataloškog izdanja *Rijetkosti u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, u kojem je po prvi puta objelodanjen cjelovit popis svih inkunabula i knjiga 16. stoljeća u vlasništvu Akademije, na zapažen je i hvalevrijedan način obilježena stotinu i pedeseta obljetnica postojanja te čelne znanstvene institucije u Hrvatskoj. Ipak, ova nadasve vrijedna knjiga, plod višegodišnjeg minucioznog knjižničarskog rada autorice Tamare Runjak, koja je